

Hukuki Güvence Sağlanmış Kırgız-Türk Ekonomisi ve Uygulamasına Yeni Yaklaşımlar

Prof.Dr. M. Bilal UÇAR
Kırgızistan Çüy Üniversitesi Öğretim Üyesi
bilalucr@gmail.com

ÖZET:

Adalet mülkün temelidir. Adalet ve adalete güven yoksa mülk te yok olmaya mahkumdur. Hukuk devletine güven istikrarlı ekonomik kalkınmanın ön şartıdır.

Spekülasyonlar, istikrarsızlık ve hukuk güvencesinin olmadığı yerde çıkar amaçlı kullanılmaya müsaittir. Kırgız-Türk ilişkileri sağlam hukuki temellere güvenle kurulmuştur. Geçici, kişisel ve keyfi siyasi arzu ve emellere kurban edilemez. Devletler ve halklar baki, kişiler ise fanidir. Bin düşünüp bir konuşmak ve biçmek diplomasinin zaruretidir. Pireye kızıp devletler ve halklar arasındaki köklü köprüler bir çırpıda yıkılamaz. İktisadi hukuk güvencesine aykırıdır.

Bağımsızlığından beri Kırgızistanın Türkiye ile olan en sağlam hukuki, güvenilir ve istikrarlı ekonomik ilişkisi; hukuka aykırı olarak keyfi ve siyasi hırslarla bozulacak olursa ülkelerin ve halklarının telafisi imkansız zararına olacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Hukuki güvence, ekonomik hukuk, liberal sosyal demokrasi, adalet, ekonomik istikrar, hızlı kalkınma,

Giriş

Hukuk devletinin en temel tanımı; faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuk güvenliği sağlayan, yönetimde keyfiliğin egemen olmamasını sağlayan ve kendisini hukukla sınırlayan devlet demektir. Bir hukuk devletinde hukuka uymak sadece vatandaşlar için değil, devlet için de zorunludur. Anayasa Mahkemesine göre de, “yönetilenlere en güçlü, en etkin ve en kapsamlı biçimde hukuksal güvencenin sağlanması, tüm devlet organlarının eylem ve

işlemlerinin hukuka uygun olması”dır. Devlet hukuk sistemi ve yargılaması iktisadi ve hukuki reformun baş ayarlarından biridir. Devletin temel eylem ve işlemlerinin yargılaması da hukuk devletinin gereklerinden biridir. Devlet geliri de Ekonominin temel parçasıdır. Gümrük ve vergiler; en önemli devlet geliri olup, ekonomisi ve maliyesi için devletin olduğu zamandan beri gerekli yasal gelir kısmından biridir.

Türkiye’de hukuk devletini zedeleyen en önemli faktör, Doğal hakim ve mahkeme güvencesinin zedelenmesidir. Yürütme veya yasama kuvvetini kullananların, anayasa ve yasalar ile teamülleri ihlali rutin ve normal hale getirerek, bu kuvvetleri keyfi veya siyasi, kişisel çıkar elde etme amaçlı kullanmalarıdır. Hukuk devletini sağlamada bir kontrol ve fren mekanizması olarak işleyen yargının, bağımsızlığı da ne yazık ki keyfi meseleler uğruna yok sayılmaktadır. Ülkemizde hukuk devletini güçlendirmenin en etkili yolu devlet içerisinde keyfiliğin en aza indirilmesidir. Kırgızistan mevzuatına aykırı ekonomik ve mali davranış ve uyuşmazlıkların mahkeme tarafından yargılanması yeni düzenlenmeye çalışıldığından Türkiye’deki ile tam olarak karşılaştırılamayacak durumda olmakla birlikte genel bir bakışla aşağıdaki gibi karşılaştırılabilir.

Benzer yönleri: Her iki ülkede uyuşmazlığın tarafı mükellef ve sorumlu ile devlet olmaktadır. Taraflar, şartları uymak şartı ile uyuşmazlığı yargıya götürme hakkına sahiptir. Uyuşmazlığı ilgili tarafa ve ilgili üst kuruma idari başvuruya çözüme yolları ile birlikte aynı zamanda yargıya başvurma hakkı da bulunmaktadır. Bununla birlikte idari başvuru yollarını tükettikten sonra razı olmayan taraflar, uyuşmazlığın çözümü için yine yargıya başvurma hakkına da sahiptir.

Farklı yönleri: Başta yargı birliği ve ayrılığı olmak üzere çoktur. Türkiye Hukuk ve yargısını; Kara Avrupa’sından İtalya, İsviçre, Almanya ve Fransa uygulamalarını birleştirerek örnek almış ve milli birikimlerine özgü özel hukuk ve yargılama sistemi oluşturmuştur. Türkiye’de yargı ayrılığı sistemi içerisinde idari yargının özel bir dalı olarak vergi yargısı bulunmaktadır. Kırgızistan ise Sovyetler B. dönemi ile Rusya F. uygulamalarından esinlenmiştir. Milli birikimlerine özgü özel hukuk ve yargılama sistemine de gereksinim duymaktadır. Kırgızistan ekonomik ve mali uyuşmazlıkları da diğer uyuşmazlıklar gibi yargı birliği kapsamında mevzuatı ve yasasına aykırı uyuşmazlıkların sosyal-hukuk yönüyle mahkeme tarafından incelenmesi; normal, genel ve sivil hukuk sistemiyle olduğu ve gelişmiş özel ve ayrı uyuşmazlıkları yargılama hukuku bulunmadığı, normal yargı düzeni içerisinde yer aldığı incelenmiştir.

1. Kırgız - Türk Ekonomisi ve Uygulamasında Hukuk

Çağdaş ve ileri devlet ekonomisi ve anlayışına geçiş ve uyum sorunlarının başında ekonomide hukuki güvence geldiği incelenmiştir. Ekonomide yasalara aykırı davranışların mahkeme tarafından sosyal-hukuk yargılanması sistemi ve hukuku incelenmesine bakılmıştır. Geçiş ekonomilerinde etkisi büyük olan adil yargılamanın etkinliği ve Türk-Kırgız ekonomisi ve uygulaması incelenerek araştırılmıştır. Bir hukuk devletinin benimsemesi gereken temel ilkeleri belirlemek istersek; • Devletin faaliyetlerinde hukuk kurallarıyla bağlı olması. • Hukuk önünde eşitlik ve devletin tarafsızlığı. • Temel hakların güvence altına alınması. • Devletin yargısal denetimi, hakim ve yargı bağımsızlığı. • Yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama yolları.

Hukuk devleti ilkesinin güvenceli güçlendirilebilmesi için genel olarak: En başta, bir devletin hukuk devleti olduğundan bahsedilmek için, o devletin ve yöneticilerinin pratikte hukuk devleti ilkelerine ne kadar bağlı olduğuna bakmak gerekir. Yani, sadece devletin yasalarında, hukuk devletinden ve ilkelerinden bahsediliyor olması yeterli değildir. Bu sebeple, hukuk devleti ilkesini gerçekleştirmeye yönelik hareketler, içi boş, zeminsiz olmamalı; pratiğe yönelik, toplumu doğrudan ve olumlu bir biçimde etkileyecek hareketler olmalıdır.

Türkiye’de hukuk devletini zedeleyen en önemli faktör, yürütme veya yasama kuvvetini kullananların, bu kuvvetleri keyfi veya siyasi, kişisel çıkar elde etme amaçlı kullanmalarıdır. Hukuk devletini sağlamada bir kontrol ve fren mekanizması olarak işleyen yargının, bağımsızlığı da ne yazık ki keyfi meseleler uğruna yok sayılmaktadır. Ülkemizde hukuk devletini güçlendirmenin en etkili yolu devlet içerisinde keyfiliğin en aza indirilmesidir. Hukuk devletinin nasıl güçlendirileceği ve güvenceye bağlanacağı konusunu ele alalım.

2. Devletin Faaliyetlerinde Hukuk Kuralları İle Bağlı Olması İlkesi

Hukuk devletinin en temel gereği devletin keyfe göre veya keyfi kararlarla değil, hukukla bağlı olması, faaliyetlerinde hukuk kurallarına tabii olmasıdır. Fakat bir devletin faaliyetlerinde hukuk kuralları ile bağlı olması tek başına yeterli değildir. Çünkü hukuk devleti ile kanun devleti farklı şeylerdir. Neredeyse her devlet zaten kendi içinde kanunlarla bağlıdır, kanunlar ile hareket eder. Önemli olan nokta, bu kanunların; genele hitap eden, şahsi olmayan ve soyut olan kanunlar olmalarıdır. Diğer bir önemli nokta ise kanunların dilinin açık ve anlaşılır olması, farklı yorumlara sebep olmaması gerekmektedir. Aynı zamanda bu hukuk kuralları sık sık ve çok kolay

bir biçimde değiştirilememelidir. Bu sayılanlar ile devlet kendi kendini sınırlamış olur. Bu sayede hukuki öngörülebilirlik gerçekleştirilebilecektir. Yani bireyler, bir durum karşısında nasıl bir hukuki muamele karşılaşıpacaklarını önceden bilebilecekler, buna göre hareket edebileceklerdir.

Bu ilke ülkemizde çeşitli ihlallerle karşılaşmaktadır. Ülkemizde kanunlar sürekli değiştirilmekte, hatta kanun yapma işlemi bir deney alanına veya deneme tahtasına dönüştürülmüştür. Hukukçuların dahi sürekli değiştirilen kanunları takip etmekte zorlandığı bir durumda vatandaşın bu kanunlardan haberdar olması çok zordur. Yüksek öğrenim deyince en az 4 yıllık lisans ve üstü kast edilirken ve anlaşılırken 2 yıllık ön lisans diplomalarının da bunlara denk sayılması; emeğin, kariyerin, liyakatın ve hukukun bittiğinin ve cehaletin ilanındır. Kanunların dili meselesi ise, ülkemizde son yıllarda olumlu bir ilerleme göstermiştir. Kanunların dili açık olmalıdır bu sayede hukukun vatandaşla olan bağı kurulabilir, hukuki öngörülebilirlik gerçekleşebilir.

3. Devletin Tarafsızlığı ve Hukuk Önünde Eşitlik İlkesi

Devletin tarafsızlığı temel olarak, devletin herhangi bir ideolojik ve siyasi görüşü benimsememesidir. Bu, hukuk devletinin diğer bir önemli ilkesidir. Bu ilkeye uymayan, yani bir ideolojiyi veya siyasi görüşü resmileştiren, benimseyen devlet, hukuk devleti olmaktan çok uzaktır. Böyle bir devlet, içinde yaşayanları tek tip bir hayata zorlar. Kendi ideolojisini veya siyasi görüşünü din haline getirir ve benimsemeyenleri yok sayabilir hatta kötü muameleye maruz bırakabilir. Hukuk, Kişisel çıkara daha doğrusu devletin benimsediği ideolojiye hizmet etmeye başlar. En başından beri söylediğimiz, hukuk devleti önündeki en büyük engel olan cehalet, keyfilik, her alanda tavan yapar.

Hukuk önünde eşitlik de devletin tarafsızlığı ilkesi ile bağlantılıdır. Bir hukuk devletinden bahsedebilmek için o devletin vatandaşlarına eşit davranıyor olması gerekir. Zira bir hukuk devletinde, kanunlar soyut, kişiye yönelik olmayan, genele hitap eden kanunlar olmalıdır. Böylece hukuk önünde eşitlik sağlanabilir.

Ülkemizde, özellikle son zamanlarda, bu ilkenin ihlali korkunç boyutlara ulaşmıştır. Her ne kadar ülkemiz resmi olarak bir ideolojik görüşü benimsememiş olsa da yapılan uygulamalar tam tersini göstermektedir. Ülkemizde, vatandaşlara tek tip bir yaşam biçiminin dayatılıyor olması günden güne daha fazla hissedilmektedir. Örneğin, orantısız bir biçimde sıkılaşmaya başlayan partizanlık ve yasaklar devletin yandaşlara pozitif ayrıcalık ve belli bir kesim üzerinde de baskı

kurmasına ve bu da devletin tarafsızlığından yoğun bir şüphe duyulmasına neden olmaktadır. Ne yazık ki ülkemizde bu ilkenin ihlali bu kadarla da kalmamaktadır. Son yıllarda devletin ideolojik tarafsızlığını zedeleyen bir çok dava ve soruşturma başlamıştır. Bu davalar, hükümetin ideolojisini ve siyasetini benimsemeyenleri sindirmek için sistemli bir şekilde yürütülmektedir. İşte bu olaylar tam da *‘devlet nasıl ideolojik olarak tarafsız olmaz?’* sorusuna cevap vermektedirler. Türkiye’de hukuk devletinin gelişmesi ve siyasi- ekonomik istikrar isteniyorsa, bu uygulamalar son bulmalı ve devlet herkesin görüşüne saygı duymalı, devlet tek kişinin kendi siyaseti ve ideolojisini ve tek tip bir yaşamı halkına dayatmayı bir yana bırakıp ülkesinin refahı için çalışmalı. Bu da halkın kendisini yönetecek kişileri seçerken çok dikkatli karar vermesini gerektirmektedir. Aynı zamanda, siyasiler de ülkeyi yönetirken ahlaklı hareket etmeli ve amaçları halkın refahını ve güvenliğini sağlamaktan başka hiçbir şey olmamalıdır.

4. Temel Hakların Güvence Altına Alınması

Bu ilke hukuk devletini oluşturmada bir temel rolü oynamaktadır. Bu ilke ile, devlet kendi kendisini sınırlayarak, vatandaşlarına bir takım temel haklar vererek onlara dokunmamayı ve onları korumayı taahhüt etmektedir. Böylece, hukuk devletini temel bir ilkesi olan, devletin sınırlandırılması gerçekleşmektedir. Anayasamız da, herkes kişiliğine bağlı, dokunulamaz, devredilemez, vazgeçilemez temel hak ve hürriyetlere sahiptir diyerek temel hakları güvence altına almaya çalışmıştır. Yine günümüze geldiğimizde görüyoruz ki Anayasamızda bahsedilen temel hakların güvencesi tam olarak sağlanamamıştır. Temel özgürlüklerin belki de en önemlisi olan düşünce ve kanaat hürriyeti Anayasamızda düzenlenmiş olmasına rağmen uygulamada bu özgürlüğün ne kadar gerçekleştirilebildiği tartışmalıdır. Gerçekleştirilmesi bir yana, devlet eliyle bilerek ve isteyerek ihlali söz konusudur. Bu durumun güncel bir örneğini adını sıkça duyduğumuz RTÜK cezalarında görmekteyiz. Aslında bağımsız idari bir kurum olan RTÜK’ün verdiği cezaların son derece taraflı, belli yayınlara ve görüşlere karşı olduklarını rahatlıkla anlayabiliriz. Türkiye’de hukuk devletini güçlendirmenin diğer bir gerekliliği temel hak ve özgürlüklerinin korunmalarının anayasa maddeleri ile sınırlı kalmaması daha somut güvenceler getirilmesidir. İnsanın devlet içinde var olmasını, bir birey olmasını sağlayan bu hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik sıkı tedbirler alınmalıdır. Örneğin, bireylerin bu özgürlüklerini zarara uğratanların, bu iş için uzmanlaşmış mahkemelerde yargılanması gerekmektedir. Ülkemizde bu yönde olumlu sayılabilecek bir kurum hazırlık aşamasındadır.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının getirilmesi ile temel hak ve özgürlükleri zarara uğrayanların hak arayabilecekleri bir yol oluşturulması planlanmaktadır. Bu gelişme yararlılık açısından tartışmaya açıktır fakat fikir olarak, temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından yararlı görünmektedir.

5. Devletin Yargısal Denetimi, Hakim ve Yargı bağımsızlığı

Hukuk devleti denilince, akılda oluşan ilk imge muhtemelen bu olmaktadır. Kısaca, devletin yargısal denetimi demek, devletin her türlü faaliyetin bu hukuk kurallarına uyup uymadığının denetlenmesi demektir. Bu denetim ülkemizde yargı erkine bırakılmıştır. Yasama faaliyetinin denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından, yasamanın faaliyetlerinin Anayasaya uygunluğu açısından yapılır. Bununla beraber, idarenin faaliyetleri ise idari yargı tarafından denetlenmektedir.

Bu başlık altında esas olarak ele alınması gereken mesele hakim ve yargı bağımsızlığıdır. Yargının bağımsız olması, bunun sonucu olarak da devletin yargısal denetiminin doğru ve işler bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, hakimlerin bağımsız olmasına bağlıdır. Çünkü devletin yargısal denetimini gerçekleştiren yargı erki sonuç olarak hakimlerden oluşmaktadır. Yani, hukuk devletinin, devletin hukuk kurallarıyla bağlı olması ilkesi; devletin yargısal denetiminin doğru bir şekilde sağlanmasına, yargı bağımsızlığına ve dolayısıyla hakimlerin bağımsızlığına bağlıdır.

Tarih boyunca; İslami idarelere hariç; Çoğu siyasal iktidarlar yargı gücünü ya elde tutmuşlar ya da ele geçirmek istemişlerdir. Bunu engellemenin yolunun kuvvetler ayrılığının benimsenmesi olduğu anlaşılınca, kuvvetler ayrılığı ilkesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile özellikle yasamanın ve yürütmenin, yargı kuvvetine karışmasının önüne geçilmek istenmiştir. Söz konusu ilke doğru bir şekilde uygulandığında da bu istenen sonuç alınmıştır. Türkiye de kuvvetler ayrılığını benimsemiş bir ülkedir. Bu sebeple yargının, yasama ve yürütmenin etkisi altında kalamayacağı teknik olarak söylenebilir ise de son yıllardaki uygulama da pek de geçerliliğinin olduğu söylenemez.

Özetle, Türkiye'de yargı bağımsızlığı; yürütmenin yargı üzerindeki etkisinin sifıra indirilmesi ve bununla ilgili kanuni düzenlemelerin sıkı bir şekilde yapılması, yargı görevini yerine getiren hakim ve savcılara gereken özenin ve desteğin gösterilmesi ve hepsinden önemlisi yargı bağımsızlığına saygı duyulması ile güçlendirilebilir.

6. Yeterli ve Sağlıklı İşleyen Hak Arama Yolları

Devlet kendisini sınırlamak adına vatandaşlarına bazı temel haklar vermiş ve bunları korumayı taahhüt etmiştir. İşte hak arama yolları bu aşamada devreye girmektedir. Devlet içindeki bireyin herhangi bir hakkı ihlal edildiğinde o birey devlet içindeki hak arama yollarına başvurarak hakkı üzerindeki ihlalin giderilmesini ister. Bir hukuk devletinde hak arama yollarının yeterli ve sağlıklı olarak işlemesi önemlidir. Çünkü hukuk devletinin bireylerine tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin aktif bir biçimde korunması ancak yeterli ve sağlıklı olarak işleyen hak arama yollarıyla olur. Yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama yollarının, hem hukuk devletinin var olmasını sağlayan hem de diğer tüm ilkelerle ilişki içerisinde olan bir ilkedir. Hak arama yolları dendiğinde ilk akla gelen yol mahkemelerdir. Bireyler hak ihlalleri karşısında dava açarak söz konusu ihlalleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Haliyle, yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama konusunda adil hakim ve yargı bağımsızlığı ön plana çıkmaktadır. Çünkü hak arama yollarının büyük bir kısmı yargı organı içerisinde yer almaktadır. Ülkemizde de yargı kalitesinin yeterince yüksek olmaması sebebi ile bireyler hak arama yollarına başvurduklarında tatmin edici sonuç alamamaktadırlar. Adaletle güven duyulmamaktadır. Bu nedenle bireyler, ülkemizde elde edemedikleri haklarını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası yargı kurumları aracılığı ile elde etmeye çalışmaktadırlar. Hatta AIHM'nin, Türkiye'den, Rusya'dan sonra en çok başvuruyu alması, meselenin boyutlarını göstermektedir. Bu durum sonucunda, Türkiye'de güvenli, sağlıklı ve yeterli işleyen hak arama yollarının varlığından bahsetmek pek mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının, ihlaller karşısında bir hak arama yolu olarak getirilmesi adaletin güven vermediğinin göstergesi olmakla birlikte olumlu bir gelişme olarak görülmektedir, fakat bu kurumun adaletle güvenin olmadığına inanılan bir ülkede ne kadar verimli ve yararlı olacağı da tartışmaya açıktır. Adalet mülkün temelidir. Adalet yoksa mülk güvencesi de yoktur.

Bu konuda diğer bir kurum ise ombudsmanlık kurumudur. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın olan ombudsmanlık kurumu, hak ihlalleri karşısında çok etkin bir hak arama yolu olarak görülmektedir. Bireyler, herhangi bir hak ihlali ile karşılaştıklarında doğrudan ve basit bir şekilde ombudsmana başvurarak yaşadıkları ihlallerin ortadan kaldırılmasını isteyebilmektedirler. Ülkemizde dürüst, tarafsız ve etkin bir biçimde işleyen siyaset ile kula kul olmayan ombudsmanlık sistemi getirilirse çok etkili olarak işleyen bir hak arama yolu olacağı açıktır. [1]

Ekonomide uyuşmazlıklarının hukuksal ve yargısal planda giderilmesi ve aynı çıkarlar dengesinin kurulmasında hukuksal güven esastır. Hukuk ve adil yargılama iktisadi, mali ve hukuki reformun baş ayarlarından biridir. Devletin temel eylem ve işlemlerinin de yargılanması hukuk devletinin gereğidir. Ekonomide gelir-gider; alacak-borç ve suç ilişkisinin çeşitli süreçlerinde hukuksal uyuşmazlık ve anlaşmazlık çıkması mümkündür.

Kırgızistan mevzuatına aykırı davranışların uyuşmazlıkların mahkeme tarafından yargılanması yeni düzenlenmeye çalışıldığından Türkiye'deki ile tam olarak karşılaştırılamayacak durumdadır. Kırgızistan'a oranla Türk hukuk sisteminin uyuşmazlık çözümünde etkinliği vardır ve yasalar nedeniyle iyi işlemeyen sistem adil yargıçlarının kişisel çabasıyla da işletilmektedir.

Ekonomide hukuk ve adil yargılama; yargılama bağımsızlığı sorunu, hukukunun işlevleri ve yargılması hukukuna hâkim olan ilkeler, taraf ehliyeti ve dava ehliyeti, dava açma süreleri, ilk inceleme, duruşma, bilirkişi, kanun yolları, açıklama ve yanlışlıkların düzeltilmesi konularını içermektedir. Suç-kabahat ile borç ve alacak ilişkisi nedeniyle taraflar (birey- devlet-birey) arasında ortaya çıkan "zıtlık"ı, çıkarlar dengesi kurmak suretiyle belli kurallar çerçevesinde düzenleyen bir hukuk dalıdır. Geniş kapsamıyla hukuk ve yargılama uyuşmazlıklarının yargısal planda giderilmesini düzenlediği sırada, aynı çıkarlar dengesinin kurulmasına da hizmet etmektedir."[\[2\]](#)

İktisadi hayatta hukuk ve yargının etkinliği ve sağlıklı işleminde taraflar; incelemesi yapılırken görevli elemanlara yaptıkları açıklamalarla, anlaşmazlık çıkan konuların çoğunun çözümlenmesine olanak vermektedirler. Hukuksal inceleme tamamlandıktan sonra anlaşma sağlanamayan konular ise, ya uzlaşarak veya ilgili yargı organlarına götürülerek hukuksal çözümlenmeye çalışılmaktadır. Hukuk, yapılan çalışmaların esas ürününün alınması bakımından önemli olup, sürat ve dikkati zorunlu kılmaktadır. İyi yapılmış bir hukuksal inceleme sonrası karşılaşılabilecek bir anlaşmazlığın süratli ve adaletli şekilde çözümlenmesi, yapılan çalışmaların amacına ulaşmasına olanak verecektir. Aksi takdirde ise: taraflar açısından yarattığı avantajlı durumlar sonucu, ekonomi ve maliyede kaçakçılığı özendirilen ve dolayısıyla da idarenin işini artıran ve güçleştiren başlıca etken olacaktır.

Ekonomide hızlı gelişme ve güven ortamının sağlanması için hukuk ve adil yargılama sağlanması da şarttır. Etkin hukuk ve yargısı sağlama yerine barışı adı altında gerçekleştirilen

düzenlemeler sonuç itibariyle affi olarak nitelendirilebilir. Af kanunu çıkarılması, af uygulamaları mükelleflerin hukuka uyumunu ve yargısına güveni de engellemektedir.

Sosyo-ekonomik hayatta yükün çoğunu ağırlıklı olarak üreten ve çalışan kesim çektiğine göre; bölgesel ve küresel sorunlarının çözümünde ilmi, iktisadi ve sosyal kararların alınmasında, bunların ve sivil ve özel kesimin istekleri de göz önüne alınıp hukuka uyulmazsa sosyal denge sarsılmaktadır. Sosyo-ekonomik üretimde önemli rolü olan sivil ve özel üreten ve çalışan insanların, külfete katlandığı kadar nimetin bölüşülmesiyle ilgili kararlarda da etkinliklerinin artması şarttır. Bu alanda hukuk ve tam bağımsız adli, idari, vergi ve mali yargısı güvencesi bu sosyal dengenin sağlanabilmesi için artık bir ön şart olarak kabul edilmek zorundadır. (Uçar, 1998: 4).

Çünkü Türk-İslam medeniyet ve tarihinde yaşanmış başarılı örnek uygulaması bulunan bu sosyo-ekonomik hukuk özellikle küreselleşen yenedünya ve demokrasiler ile liberal sosyal demokrasilerde çok önemli bir husus ve metot olarak kabul edilmelidir.[3]

Yargılamayla adaletin sağlanması yerine af uygulamasıyla; her şeyden önce dürüst olmayan mükelleflere ayrıcalık tanınmış ve bu durum genel olarak mükelleflerin hukuka uyumunu bozmuştur. Yine yargılama yerine affının bazı siyasi amaçlara hizmet ettiği söylentisi mükelleflerin hukuka güvenini sarsmıştır. Dolayısıyla hukuksal yargısı yerine af ve barışının, güven ortamı sağlayacak bir hukuksal düzenleme olduğunu belirtme olanağı bulunmamaktadır. Çünkü söz konusu uygulama sağladığı kaynak ve yargısal iş yükünün azalması gibi yönlerden olumlu etkiler yaratmış olmakla birlikte; mümkün olmasına rağmen tekrar affi ve barışı çıkarılmayacağına dair bir anayasal düzenleme yapılmamış olması nedeniyle ekonomide güvensizlik yaratmaktadır. Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması olanaksız ve ekonomik gerçeklere aykırı bir amaç olarak görülerek, hukuk önlemleriyle kayıt dışı ekonominin önlenmesi yerine, sisteminin buna göre oluşturulması gerektiği savunulabilir[4]. Ekonomide güven ortamı sağlamak amacıyla tam ve gerçek hukuk ve yargı güvencesi verilmelidir. Af ve barışa gidilmesi de, beklenen amacın tersine, birey ve mükelleflerin hukuka güveninin sarsılmasına neden olmuştur. Çünkü sonuç itibariyle bir aftır ve dürüst olmayan mükelleflere bir ayrıcalık tanınması, dürüst mükelleflerin ise hukuka güveninin azalması sonucunu yaratmaktadır.

Ekonomide hukuk ve yargı etkinliği ve hızı sağlanabilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, muafiyet, istisna ve indirimlerden gereksiz olanların kaldırılması ve harcamalarının kısılması, idareden ve denetimden kaçınma imkânlarının kısılması, cezalarının etkinleştirilmesi ve tez yargısının gözden geçirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu amaçla düzenlemeler yapılırken, temel hukuk ilkeleri göz ardı edilmemeli; sistem, hukukun üstünlüğü, adalet, kanunilik, açıklık gibi temel ilkeleri esas alan ve yargı güvencesi veren bir yapıya kavuşturulmalıdır.[5]

Kırgızistan'da uyuşmazlık yargısının Türkiye'deki kadar özel gelişmemesi, ekonomik uyuşmazlık olması devlet ve memurları ile birey, mükellef ve sorumlu arasında bir uyuşmazlık yargısı problemleri oluşturmaktadır. Bu problemlere özellikle Türkiye gibi çağdaş ölçülerde özel yargı güvencesi ile tedbirler kullanılmamaktadır. Bundan dolayı Kırgızistan devlet bütçesi de tahsilâtsiz kalmakta, gelir kaybı olmakta ve sosyo – ekonomik ağır kayıp, zarar ve sonuçlara sebep olmaktadır.

Kırgızistan'da ekonomik yasadışı davranışların çoğalmasının en önemli nedeni: Sovyet'ten kalan anlayış ve alışkanlıklar, bağımsızlık dönemine uyum süreci, şu anki ekonomik-hukuk sistemine karşı beslenen ve vatandaşların bilincine yerleşmiş nihilizm hakları ve hukuktan kaçılabilir düşüncesinin iyice yerleşmesi gibi davranışlar sayılabilir.[6]

Türkiye'den çok farklı olarak, Kırgızistan'da ekonomik uyuşmazlıklarda idare ve vergi yargılaması özel olarak gelişmemiştir. Kırgızistan'da ekonomiye ilişkin cezai hükümler; sırf ekonomi alanında belirli cürümler için yerleşmemiş olup, idari cürümler ve cezalar arasında serpiştirilmiş ve belirli cezalı hükümler öngörülmüştür. Kanuna aykırı işlem yapan özel ve resmi şahısların uygunsuz işlem ve eylemlerine sorumluluk getirilmiştir. Bunlar genel hükümlere göre özel kanunu ile ayarlanmaktadır.

Ekonomide Kırgızistan'a oranla Türk Sistemi'nin uyuşmazlık çözümünde özel yargısının etkinliği vardır ve yasalar nedeniyle bazen iyi işlemeyen sistem yargıçlarının kişisel çabasıyla da işletilmektedir. Türkiye'de İdari yargı reformu ile kabul edilen mali polis, gümrük ve vergi yargısı özel modeli tam işlemektedir. Günümüzdeki Türk mali polis, gümrük ve vergi yargısı özel modeli 1982 yılında yapılan idari yargı reformu ile idari yargı içinde örgütlenmiştir.

Kırgızistan vergilendirme sistemi 1992 yılı başında başlamıştır. Vergi Kanunu 1 Temmuz 1996'da çıkmıştır. Bu sistem 2008 yılına kadar esaslı ekler ve değişikliklerle evrensel vergi standartlarına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.[7] Kırgızistan Cumhuriyetinin Vergi Yasası 57. ve 58. maddeleri uyarınca vergi sorumlusu ve yükümlüsünün vergi idaresi memuru tarafından yapılan vergi, para cezası ve gelir faiz tahsiline temyiz etmeye hakkı vardır.[8] Kanunlarca mükellefiyet ve sorumluluğunun bozulmasına karşı özgül ve özel bir tedbirler ve tesiri öngörülmemiştir. Bunun tedbirleri tipik idari para cezası ödetmesinden ibarettir. Ayrıca yerine göre gerekli hallerde genel, normal ve sivil hukuk tedbirleri de uygulanmaktadır. Kırgızistan'da kanunlara göre verilen cezalar ve ödetmesi, idari sorumluluk sonucunu da doğurur. Yersiz ve kanuna aykırı idari işlem ve eyleme karşı genel, normal ve sivil hukuk ve yargı yolu bulunmaktadır.[9]

Türkiye'den farklı olarak Kırgızistan'da bütçe borçlarının hesaplanmasına ve alınmasına ilişkin kararlara mahkeme aracılığıyla itiraz etme taraflara tanınmıştır. Türkiye'de ise idare amme alacağı kapsamında idari tahsille alacağını almaktadır. Uyuşmazlığı ise mahkemeye mağdur, mükellef ve sorumlu götürmektedir.

Buna göre; Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının 19. maddesi uyarınca mülkiyetin sahibinden alınması (kendi isteği hariç) sadece mahkeme kararıyla yapılabilir. Bu yüzden istenilen ceza ve para miktarı, yükümlüsü tarafından kabul edilmezse; alınmaz. Yalnız, idarece mahkeme yoluyla dava açılarak alınabilir. Eğer davalı davacının görüşlerine katılmıyorsa mahkeme yoluyla açılan davaya karşı itirazlarını sunabilir. Hatta zamanında yaparsa, memurları tarafından istenilen hesap miktarına da itiraz edilebilir.

7. Sonuç ve çözüm önerileri

Hukukun suçları yok etme sistemindeki özel bir yeri, hakların temelini geliştirme amacı tutmaktadır. Türkiye'de hukuk devletinin güçlendirilmesi hukuk devleti ilkelerin samimi bir biçimde güçlendirilmesinden bu da gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmasından geçmektedir. Yazının başında da bahsedildiği gibi, hukuk devletini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler samimi ve gerçekçi olmalı, göstermelik olmamalı. Bu da hem siyaset adamlarının hem de sokaktaki vatandaşın hukuka ve başkalarının haklarına karşı saygılı olmasıyla olur. Hukuk devleti denen şey bir ütopya veya ulaşılması çok zor bir statü değildir, sadece gerçekleştirilmesi için

istek, özen ve en önemlisi samimiyet gereklidir. Ekonomik hukuk sistemi Kırgızistan'da devlet ve memurları ile vatandaş ve yurtiçi ve dışı girişimci ve tüccar arasında bir takım problemler oluşturması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu problemlere özellikle hukuksal, özel ve adil yargı güvencesi ile çağdaş ölçülerde tedbirler kullanılmazsa devlet bütçesi tahsilatsız kalır, gelir kaybı olur ve sosyo – ekonomik ağır kriz, kayıp, zarar ve sonuçlara sebep olur. Kırgız Cumhuriyetinde bu işlemin yapılması sadece yabancı yatırımcılara değil, ülkenin kendi yatırımcıları için de uygun bir ortamın oluşturulmasına yardım edecektir.

Hızlı ekonomik gelişme için gelişmiş hukuk ve adil yargı güvencesi sağlanarak ve otokontrol aracı olarak servet beyanı ve benzeri inceleme teknikleri getirilerek, ekonomi ve maliye yönetimi, denetimi, ücret, araç ve gereç yönünden daha da güçlendirilmelidir. Sermaye gelirlerinin vergi gelirlerine katkısı artırılmalıdır. Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ve dar gelirlilerin vergi yükünü azaltma ilkesini sağlayacak ekonomik hukuk reformu gerçekleştirilmelidir.

Gerçekleştirilecek mali ve ekonomik hukuk reformunun; eksiklik ve yanlışlıkların doğurduğu aşğıdaki tüm sorunlara, çözüm getirecek düzenlemeleri, aynı anda yapmayı amaçlayan kapsamda olması gerekir: -gelir idaresinin, -vergi denetim örgütlerinin, -yasaya tabi meslek mensuplarının, -vergi kanunlarındaki eksiklik ve yanlışlıklardan doğan, -vergi yargısının, -vergicilik ve ekonomiyle ilgili diğer kurumsal ve yasal düzenlemelerdeki (-bankacılık sistemi -sermaye piyasası, gümrük, ithalat, ihracat ve ticaret kanunu -kara paranın önlenmesi vb. gibi).

Sistemde bulunan teşvik, muaflık ve istisnalar ile indirimler hukuku, ekonomi ve maliyenin içinde bulunduğu durum dikkate alınarak, yeniden gözden geçirilmeli, üretimi, ihracatı ve istihdamı özendirici hale getirilmelidir. Lüks tüketimden daha yüksek oranda katma değer vergisi alınması sağlanmalıdır. Yoksul veya dar ve sabit gelirlilerin aleyhine olan dolaylı vergilerin (tüketim vergilerinin) harçların gümrük, maliye ve vergi sistemi içindeki ağırlığı azaltılmalıdır.

Ücretliler için uygulanan özel indirimin asgari ücret düzeyine çıkarılması sağlanmalıdır. Gelir vergisi tarife dilimlerinin en az yeniden değerlendirme oranında artışı sağlanmalıdır. Kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alacak ve kayıt dışı çalıştırmayı önleyecek hukuksal düzenlemeleri getirilmelidir. Bu bağlamda serbest girişim, sivil öncelik, STK ve sendikal faaliyet ve örgütlenmenin önünü tıkayan yasal engeller ortadan kaldırılmalıdır. Sağlık ve eğitimden alınan

KDV ile yargılama harç ve giderleri en alt düzeye indirilmeli, gümrük, vergi ve sigorta primi affı beklentisi kesinlikle söz konusu olmamalıdır.

Yukarıda sözü edilen amaçların sonucu mutlaka aşağıda belirttiğimiz sorunların çözümü olmalıdır: *Bir işletme yılı boyunca değişmeyen ve düzenli giden vergi sistemi; *İstenilen vergi raporlarının sayı bakımından azaltılması ve vergi toplama yöntemlerinin sadeleştirilmesi, *İki katına fazla vergi toplamanın yok edilmesi, *Genel vergi sisteminden, vergi yükümlülüğünden muaf tutma gibi kolaylıkların sağlanması, *Rasyonel ve ekonomide gerekçeli olan vergi yükümlülüğünün ve en önemli prensiplerinin kararlaştırılması.

Öneriler: T.C. ve K.C. ekonomisi ve maliyesinde bahsettiklerimizden daha çok yasadışı davranışlar mevcuttur ve tabii ki bunları yok etmenin ve mevcut sorunları çözmenin yolu: Maddi ve manevi kalkınma, liberal sosyal demokrasinin yerleşmesi ve toplumun ahlak, inanç, adalet ve hak bilincini yükseltme amacıyla çalışma yapmaktır. Düşüncelerin, görüşlerin, kuralların, ekonomi ve hukuk psikolojisinin toplamı olduğu gibi ahlak, inanç, adalet ve hak bilinci de toplumun ana direği ve temelidir. Ekonominin, maliyenin, politikanın ve hukukun temeli vicdan, ahlak, inanç, hak-adalet, milli ve manevi değerlerdir ve bu değerler aklı başında her insanın ve toplumun var oluş ilkesidir.

Bu nedenle, insan ve toplum bu kurallara ve hukuka uyarsa, kendine karşı gelen bozguncu ve adaletsiz davranışlara düşmeyecektir. Dolayısıyla insanlığa, topluma ve devlete karşı çatışmaya da girmeyecektir. İlahi sistemler ile Türk-İslam medeniyet ve tarihinde uygulanmış bir ideal son sistem olarak anlaşılmıştır ki: “liberal sosyal demokrasi ile hukukun üstünlüğü” sadece yasalarda değil; gerçek olarak hayata geçirilirse, ekonomi ve maliye ile ilgili kurumlar hukuk çizgisine çekilirse ve ideal yasası ile yargısına da yaklaşırsa; daha hızlı, rasyonel ve ideal sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınma sağlanacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

2007-2012 yıllar arası kullanılacak olan KC vergi memuriyetini geliştirmenin ana fikirleri.

Çakmak Şefik, “Türkiye’de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları”, Vergi Dünyası Dergisi, S. 262, Haziran 2003, s. 48.

Çalova, Kırgız Cumhuriyetinde vergi ve vergilendirme – 2004.

Himiçeva, ‘Kırgız Cumhuriyetinin Vergi Sisteminin Esasları’ kanunu 07.04.1997.

İdari Yasa Bişkek 2000.

KC Vergi Yasası.

Kırgız Milli Üniversitesi, Hukuk Fakültesinin Dergisi, 8.s.

Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası, Bişkek 2007.

Kırgız Cumhuriyeti Devlet Komitesinin Vergi ve Vergi Toplama Konumu. Bişkek 2007.

Kırgız Cumhuriyetinin Ceza Yasası, 2012.

Kumrulu, Ahmet, Vergi Yargısında Sorunlar, VI. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, 21-23 Mayıs 1990-Antalya.

Marina İgnatova, Kırgız Cumhuriyetinin Vergi ve Hukuku, yardımcı ders kitabı, 2006.

Osmonaliyev R.İ., Kırgız Cumhuriyeti Ceza Usul Yasasına yorum. Bişkek 2005.

Pepelyayev, Vergi Hukuku, Moskova, 2000.

Saraçoğlu Fatih, Vergilendirmede Yeni Dönem Ve Yeni Dönemde Vergilendirme Stratejisi, Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi (Sayı: 201, Ocak 2005) s. 6;

Vergi Hukuku Kitabı, BEK yayınevi-1997, Moskova.

Uçar B. Türk-İslam âlemi ve liberal sosyal demokrasisi ile hukuku K.C. Çüy Üniversitesi 2010 - Bişkek, S.137.

"Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" başlıklı makalenin tüm hakları yazarı Murat Burak Aydın'e aittir ve makale, yazarı tarafından Türk Hukuk Sitesi (<http://www.turkhukuksitesi.com>) kütüphanesinde yayınlanmıştır.

[1] "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" başlıklı makalenin tüm hakları yazarı Murat Burak Aydın'e aittir ve makale, yazarı tarafından Türk Hukuk Sitesi (<http://www.turkhukuksitesi.com>) kütüphanesinde yayınlanmıştır.

[2] KUMRULU, Vergi Yargısında Sorunlar, s.2

[3] UÇAR B. Türk-İslam âlemi ve liberal sosyal demokrasisi ile hukuku K.C. Çüy Üniversitesi 2010 - Bişkek, S.137.

[4] Çakmak, "Türkiye'de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları", s. 48.

[5] Saraçoğlu Fatih, Vergilendirmede Yeni Dönem Ve Yeni Dönemde Vergilendirme Stratejisi, s. 6

[6] "Devlet ve Hukuk" Dergisi Bişkek 2006.

[7] Peralgayev S.G. Vergi Hukuku Moskova 2000.

[8] KC Vergi Yasası.

[9] Vergi Kanununun 9. bölümü

Kent Akademisi